

Арсеній Хазієв

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0009-0008-7730-0294
E-mail: arseniy.khaziev@khpi.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація: у статті розкрито підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до визначення понять “лідерства”, “лідер”, “лідерські якості”. З’ясовано, що у науковців немає єдиної точки зору на проблему лідерства, що проблема лідерства у різних теоріях і наукових школах розглядається по-різному (в теорії особистісних якостей, у концепціях організаційного поведіння, в ситуаційній теорії лідерства та ін.). Наведено перелік лідерських якостей, з якими погоджується більшість дослідників: відповідальність, ініціативність, висока самооцінка, здатність адаптуватись, мотивація, обізнаність, свідомість, здатність вирішувати проблеми різного ступеня важкості, високий рівень інтелекту. За допомогою аналізу напрацьовань змісту праць зарубіжних і вітчизняних дослідників визначено лідерські якості, які притаманні майбутнім психологам: відповідальність, ініціативність, активність, комунікативність, сміливість, розумний ризик, розвинений інтелект, прагнення до постійного навчання та самовдосконалення, адаптація до змін, чесність, впевненість у собі, оптимізм та надійність. Підкреслено важливість формування лідерських якостей у майбутніх психологів під час навчання у закладах вищої освіти та цілеспрямована робота педагогів-лідерів у цьому процесі.

Ключові слова: лідерство; лідер; лідерські якості; фахівці; майбутні психологи-лідери.

Arseniy Khaziyev

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv
Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: arseniy.khaziev@khpi.edu.ua

PECULIARITIES OF FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN FUTURE PSYCHOLOGISTS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: ANALYSIS OF DOMESTIC AND FOREIGN SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract: the article reveals the approaches of foreign and domestic researchers to the definition of the concepts of “leadership”, “leader”, “leadership qualities”. It is proven that scientists do not have a single point of view on the problem of leadership, that the problem of leadership is considered differently in different theories and scientific schools (in the theory of personal qualities, in the concepts of organizational behavior, in the situational theory of leadership, etc.).

© Арсеній Хазієв, 2024

A list of leadership qualities with which most researchers agree is given: responsibility, initiative, high self-esteem, ability to adapt, motivation, awareness, consciousness, ability to solve problems of varying degrees of difficulty, high level of intelligence. With the help of the analysis of the achievements of foreign and domestic researchers, the leadership qualities inherent in future psychologists are outlined: responsibility, initiative, activity, communicativeness, courage, reasonable risk, developed intelligence, the desire for constant learning and self-improvement, adaptation to changes, honesty, self-confidence, optimism and reliability. The importance of the formation of leadership qualities in future psychologists during their studies in institutions of higher education and the purposeful work of pedagogues-leaders in this process is emphasized.

Key words: leadership; leader; leadership qualities; specialists; future psychologists-leaders.

Arseniy Khaziyev

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Peculiarities of formation of leadership qualities in future psychologists in institutions of higher education: analysis of domestic and foreign scientific research”

Problem setting. *The future specialist should not only be well-versed in his profession, but also possess leadership qualities to create a favorable psychological climate of the organization in which he plans to work and accumulate professional experience in order to make a significant contribution to the development and further development of the country.*

Recent research and publications analysis. *Books by M. Woodcock, D. Goleman, P. Senge, R. Stogdill, F. Taylor, and D. Francis remain on the desktop for managers of any rank. And also their followers – P. Stark, J. Flaherty, H. Tomlinson, L. Pyle, and others. Among the domestic authors concerned with leadership issues, T. Hura, L. Gren, O. Zarichanskyi, V. Kondratyeva, V. Kudlai, V. Mykhailychenko, O. Romanovskiy, L. Skibitska, L. Sergeyeva, M. Titova, Khromey, A. Cherkashin, and others. Ukrainian authors whose scientific opinion is aimed at the formation and development of leadership qualities of future psychologists – T. Zdorovets, V. Teslenko and O. Kashperskiy, Yu. Prykhodko, N. Khupavtseva, V. Maksymchuk and others.*

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, *to which this article is devoted. Despite the fact that*

scientists devote a lot of research to leadership, the issue of scientific research on the formation of leadership qualities in future psychologists in institutions of higher education remains insufficiently developed.

Paper objective. *Carry out an analysis of the scientific literature of domestic and foreign authors on the formation of leadership qualities in future psychologists in institutions of higher education.*

Paper main body. *According to D. Goleman's deep conviction, a real leader should inspire, arouse enthusiasm, support people's motivation and find their strongest points [20]. Scientists agree that “there is no single theory or approach that would combine all studies and reflect a general vision of the phenomenon of leadership and the figure of a leader [12, c. 42]. The American scientist L. Warren claims that the success of students largely depends on the leadership qualities of the teacher [33]. An effective leader as “a person who has a significant influence on the opinion and behavior of group members, organizes and controls the activities of subordinates in order to solve the tasks set before the group, conveys to them his vision of the future and helps them adapt to the new, possesses certain leadership qualities” [1].*

Leadership qualities are personal qualities that ensure effective leadership, namely: individual-personal and social-psychological features of an individual that influence the group and lead to the achievement of the goal [5]. Leadership qualities are the generalized properties of a leader to create a new vision of a solution to a problem, to successfully influence followers in the direction of achieving goals by a group or organization [1]. The future psychologist must be a leader in the process for which he is responsible to the client, the organization, and society, and therefore, the psychologist's responsibility is one of his main leadership qualities. Leadership qualities are the subject of research by many authors: J. Ren (studied the program for the formation of leadership qualities in students) [34], V. Yagodnikova (formation of leadership qualities of high school students in a personally oriented educational process) [17], psychological aspects of the formation of leadership qualities in the professional training of future officer-leaders – O. Holub [4], O. Zarichanskyi [4], O. Kokun [3], A. Cherkashin [19].

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Освіта є ключовим фундаментом сучасного суспільства. Вона не лише формує та розвиває інтелектуальні та професійні здібності особистості, але й створює основу для економічного, соціального та культурного розвитку країни. У сучасному світі, де зростає значення технологій, глобалізації та швидкість змін у всіх сферах життя, освіта стає ще більш важливою [13]. Майбутній фахівець має не тільки бути добре обізнаним у своїй професії, а й володіти лідерськими якостями для створення сприятливого психологічного клімату організації, в якій він планує працювати і накопичувати професійний досвід, щоб зробити свій посильний внесок у розбудову

The list of general leadership qualities inherent in future psychologists in the works of foreign and domestic researchers analyzed by us: responsibility, initiative, activity, communication, courage, reasonable risk, developed intelligence, desire for constant learning and self-improvement, adaptation to changes, honesty, self-confidence, optimism and reliability. Research in this direction is ongoing.

Conclusions of the research. Firstly, the issue of leadership, the formation of leadership qualities in future specialists, psychologists in particular, has always attracted the attention of scientists and caused scientific discussions; secondly, the higher school faces an important task - to teach the leadership of the future professional, to develop his leadership potential, to help form leadership qualities for further successful professional activity and success in all spheres throughout life; thirdly, the formation of leadership qualities of future specialists will be facilitated by the purposeful work of teacher-leaders who, from course to course, gradually orient students to leadership competencies, involving them in leadership actions in artificially created situations, create pedagogical conditions for the use of leadership experience.

і подальший розвиток країни. Якщо розглянути сучасні документи, зокрема Реформа освіти та науки; Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021 – 2031 роки; можна знайти підтвердження важливості формування лідерських якостей у вигляді затребуваних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питання лідерства завжди були на порядку денному як у вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Настільними для керівників будь-якого рангу залишаються книги М. Вудкока, Д. Гоулмана, П. Сенге, Р. Стогділла, Ф. Тейлора, Д. Френсіса.

Слід назвати авторів, чий роботи ґрунтувались на їх дослідженнях: Х. і О. Естін (модель з розвитку соціальних

змін) [18], Пайл Лорі К (структурована програма розвитку лідера) [26], Х. Фредерік (нова ера для психологів-лідерів) [21]; М. Гібберт та Б. Клатт (енциклопедія лідерства) [23]; Е. Яннаріно (як керувати: електронна книга про лідерство) [25]; П. Старк і Дж. Флаерті (як будувати організації, де працівники люблять прийти на роботу) [28], Г. Томлінсон (освітнє лідерство) [32].

Серед вітчизняних авторів, що опікуються питаннями лідерства, відомі Т. Гура [30], Л. Грень [8, 19], О. Зарічанський [4], В. Кондратьєва [11], Л. Лебедик [30], В. Михайличенко [8], О. Романовський [8], Л. Скібіцька [12], Л. Сергєєва [11], В. Стрельников [30], М. Тітова [15], Хромей [11], А. Черкашин [19] та інші дослідники.

Автори, чия наукова думка спрямована на формування і розвиток лідерських якостей майбутніх психологів, – Т. Здоровець (професійна компетентність майбутніх практичних психологів у контексті екологічної психології) [2], В. Тесленко й О. Кашперський (Особливості лідерських якостей студентів-психологів із різною самооцінкою) [14], О. Лозова (компетентнісний підхід у підготовці майбутніх психологів) [5], Ю. Приходько (роль особистісних якостей психолога у його професійності) [9], Н. Хупавцева й В. Максимчук (формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів) [16]. Проведений аналіз досліджуваного питання свідчить про те, що переважна більшість вчених, зосереджені на окремих питаннях лідерства серед молоді.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Не зважаючи на те, що науковці придляють багато уваги лідерству, недостатньо розробленим залишається питання щодо наукових досліджень із формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчити думку

вітчизняних і зарубіжних авторів із формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти та виокремити особливості формувального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історично склалося так, що лідерство завжди приваблювало людей: стати лідером, особистістю, думки якої є слушними, а дії – корисними для суспільства – для багатьох стало “акме” у житті, вершиною життєвого кредо на думку Д. Гоулмана, справжній лідер має надихати, пробуджувати ентузіазм, підтримувати в людях мотивацію і знаходити їхні найсильніші сторони [20].

Науковці єдині стосовно того, що “немає жодної теорії або підходу, що поєднував би всі дослідження й відбивав загальне бачення феномена лідерства й фігури лідера [12, с. 42], що “проблема лідерства у різних теоріях і наукових школах розглядається по-різному: з позиції задоволення потреби суспільства в управлінні, з точки зору домінування особистості та її впливу на спільноту, як найвища форма влади; як феномен суб’єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності та засіб задоволення різноманітних потреб; з соціально-психологічної точки зору – як складова організації та управління суспільними процесами в малій групі” [5]. Проблематика лідерства розглядається в теорії особистісних якостей, у концепціях організаційного поведіння, в ситуаційній теорії лідерства” [12, с. 42].

Уоррен Л. стверджує, що успіх учнів багато в чому залежить від лідерських якостей педагога [33]. Особливості психологічної моделі успішного вчителя в контексті розгляду проблеми лідерства розкрито у дослідженні О. Краєвої.

На важливості формування лідерських якостей у закладах вищої освіти під час взаємодії “студент-студент”

акцентують увагу бельгійські вчені, які дійшли висновку, що студенти, в ході спілкування та навчання з лідерами студентських груп, можуть отримувати від них цінні знання та навички та впливати на набуття одне одним необхідних для фаху компетенцій [31].

У науковому напрацюванні М. Пророка проаналізовано сучасні наукові дані, накопичені з психології лідерства, з точки зору впливу цього феномену на успішність діяльності фахівців соціономічних професій [10]. Автор підтверджує думку попередників щодо певних вимог до соціальної ролі лідера у суспільстві, зокрема: “лідер повинен мати здібність брати керування на себе; бути гнучким в управлінні людьми; вміти створювати в групі консенсус, атмосферу співробітництва, відношення взаємної довіри, поваги, взаєморозуміння, прихильності до однієї ідеї; вміти турбуватися як про людей, так і про рішення завдання; бути стійким до стресу, енергійним і наполегливим” [10].

Ефективний лідер як “особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи, організовує, контролює діяльність підлеглих з метою вирішення завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового, володіє певними лідерськими якостями” [1]. Лідер – це людина, що робить так, щоб його люди без страху йшли вперед, не боялися розумно експериментувати, думали творчо й нестандартно. Лідер завжди в ситуації змін і кризи може розраховувати на підтримку. У критичних ситуаціях люди для нього – підтримка й опора [12, с. 66].

Лідерські якості – це якості особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [5].

Лідерські якості є предметом дослідження багатьох авторів. Так,

Дж. Рен досліджував програму формування лідерських якостей у студентів, наголошуючи на важливості цих якостей в їхній майбутній діяльності та особистісному розвитку [34]. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи розглянуто в дисертаційному дослідженні В. Ягоднікової [17]. Психологічні аспекти формування лідерських якостей у професійній підготовці майбутніх офіцерів-лідерів здійснено у дослідженнях О. Голуб [4], Зарічанського [4], О. Кокуна [3], А. Черкашина [19].

Вдалим, на нашу думку, є визначення лідерських якостей науковцем Д. Алфімовим, як узагальнених властивостей лідера створювати нове бачення рішення проблеми, успішно впливати на послідовників щодо досягнення групою або організацією цілей [1].

За визначенням В. Ягоднікової, “лідерські якості являють собою особистісні якості, які забезпечують ефективне лідерство – індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети” [17].

Слушною є думка колектива авторів на чолі з Л. Сергєєвою (у їх дослідженні викладено сутність, технології, процеси та механізми розвитку лідерства як цілеспрямованого процесу формування відповідних якостей та навичок), що “аспект проблеми лідерства враховує можливість формування і розвитку лідерських якостей шляхом навчання і самонавчання”, і далі авторка стверджує, що “розвиток лідерства – це цілеспрямоване формування і поглиблення відповідних якостей і навичок” [11].

Проаналізуємо основні лідерські якості, які входять до переліку структури у більшості дослідників. До них зараховують: уміння переконувати, готовність прийти на допомогу, упевненість у своїх силах, уміння знайти ефективний підхід, справедливість в

оцінюванні інших, готовність прийти на допомогу та товариськість (з цими якостями тісно пов'язане емоційне лідерство) [6]. Досліджуючи лідерські якості майбутніх учителів, Н. Мараховська виділяє такі лідерські якості, як: авторитетність, активність, вимогливість, витривалість, ініціативність, інтелект, компетентність, комунікативність, креативність, критичність, надійність, наполегливість, незалежність, оптимізм тощо [7].

Лідерські якості включають в себе великий перелік рис, зокрема: відповідальність, ініціативність, високу самооцінку, здатність адаптуватись, мотивацію, обізнаність, свідомість, здатність вирішувати проблеми різного ступеня важкості. Лідерські якості також можуть бути представлені інтелектуальними здібностями, зокрема високим рівнем інтелекту, здатністю креативно мислити, освіченістю, бажанням дізнаватись щось нове та навчатись новому [19]

Зазначені думки науковців не містять одностайності щодо компонентів структури лідерства, набору якостей фахівця, і неоднозначною є думка щодо їхнього взаємозв'язку з професійною діяльністю фахівців.

Колективом авторів на чолі з Л. Грень та А. Черкашиним було розроблено опитувальник "Вплив лідерських якостей на ефективність професійної діяльності", що складається з двох блоків.

Опитування було проведене серед студентів четвертого курсу закладів вищої освіти України. Вік студентів 21 – 24 роки. Участь в опитуванні була добровільною. Цікавим у рамках теми нашого дослідження є перший блок (Блок "А"), спрямований на оцінку лідерських якостей майбутніх фахівців, він містив 15 питань:

1. Ви вмієте брати на себе відповідальність за наслідки своїх рішень?

2. Ви вмієте правильно розподіляти свій час та планувати свій день?

3. Ви можете, за потреби, взяти на себе організацію важливого заходу?

4. Ви вмієте вести за собою людей?

5. Ви можете проявляти ініціативу в навчанні та/або роботі?

6. Ви вмієте вирішувати важливі питання?

7. Ви можете організувати людей до діяльності?

8. Ви прагнете до саморозвитку та покращення своїх вмінь та навичок?

9. Ви вважаєте себе освіченою людиною?

10. Ви прагнете займати керівні посади?

11. Ви вважаєте важливим справити враження на оточуючих?

12. Ви вмієте зрозуміти думку та погляди іншої людини?

13. Ви вважаєте, що здатні на більше та обов'язково зможете цього досягнути?

14. Ви здатні до самоорганізації своєї діяльності без нагляду наставника?

15. Ви вважаєте, що здатні передавати свої знання та досвід іншим?

Дане опитування було застосовано для дослідження взаємодії між лідерськими якостями майбутніх фахівців та якістю їхньої майбутньої професійної діяльності. Після проходження опитування, відповіді "Так" у кожному блоці підсумовуються. Якщо кількість позитивних відповідей у блоці "А" 8 (вісім) та вище, можна зробити висновок про наявність лідерських якостей у майбутнього фахівця; якщо кількість позитивних відповідей 7 (сім) та менше, можна зробити висновок про відсутність лідерських якостей або їх слабку сформованість [19]. Переважна більшість опитуваних виявила рівень, що поребує формування або вдосконалення лідерських якостей, що спонукало до докладного вивчення питання виокремлення способів та засобів їхнього набуття фахівцями, а також конкретизації цих рис.

Дослідниця Л. Скібіцька відмічає: "Лідерство найчастіше сприймається як

небажана додаткова відповідальність, нове навантаження. Не всі готові брати на себе тягар лідерства, тому що воно потребує роботи думки, активності, ініціативності” [12, с. 32]. Як відомо, “відповідальність проявляється, насамперед, у нестандартних ситуаціях, які потребують нестандартних творчих, не прописаних у посадових інструкціях, рішень. Такі рішення завжди ризиковані. У подібних ситуаціях немає ідеальних і простих рішень – потрібно вміти чимось жертвувати” [12, с. 32]. Питання вибору є важливим та затребуваним компонентом серед лідерських якостей.

Визначаючи особливості лідерських якостей студентів-психологів із різною самооцінкою, дослідники М. Тесленко й В. Кашперський підкреслюють, що сучасне суспільство пред'являє вимоги до професійної компетентності сучасного фахівця-психолога, а саме, “наявність у нього спроможностей до здійснення різноманітних видів професійної діяльності” [14], і переконливо доводять, що “поряд із необхідністю бути компетентним у здійсненні діагностичної, консультативної та корекційної роботи сучасний психолог має бути спроможним до організації діяльності інших людей, проєктування соціальної взаємодії та супроводу” [14]. На володіння лідера необхідними професійно важливими лідерськими якостями вказують у своєму дослідженні Н. Хупавцева й В. Максимчук, акцентуючи увагу на тому, що “лідер здійснює найбільший психологічний вплив на групу загалом і окремих її членів, коли виконує роль координатора та організатора групових справ” [16, с. 160].

На думку дослідників, “організаторські здібності лідера характеризуються психологічною вибірковістю, практичною психологічною спрямованістю розуму, психологічним тактом, соціальною енергійністю, вимогливістю, критичністю і схильністю до організаторської діяльності”, а

“професійна компетентність, порядність (чесність, дотримання загальноприйнятих моральних норм) лідера передбачає культуру спілкування, уміння ясно і чітко висловлювати думки, коректно вислуховувати співробітників, робити зауваження, давати поради, уважність, повагу до гідності інших людей, вміння розуміти їх, перейматися їхніми турботами і проблемами, надавати їм підтримку” [11].

Американські науковці, доліджуючи лідерські якості майбутніх фахівців у закладі вищої освіти, виявили, що ними є вміння слухати, обізнаність у своїй галузі, відповідальність, прагнення до постійного навчання та самовдосконалення, адаптація до змін, чесність, впевненість у собі, оптимізм та надійність [27].

Тож лідерські якості психолога як майбутнього фахівця можна доповнити активністю мисленнєвої діяльності, ініціативністю, організаторськими якостями, спрямованими на виконання певних дій, відкритістю для спілкування, розвиненим інтелектом.

Формування у майбутнього психолога у закладі вищої освіти таких лідерських якостей, як відповідальність, харизма, динамізм, особиста сила є важливою справою для його подальшої діяльності. Відповідальність, на думку науковців, проявляється у “нестандартних ситуаціях, які потребують нестандартних творчих, не прописаних у посадових інструкціях, рішень. Це вміння відповідати за свої результати й хотіти бачити більші результати своєї команди й персонально за них відповідати” [12].

Лідери – люди, які не стоять на місці, їх незвичайна енергія невичерпна, вони у постійному русі вперед, успішні у спілкуванні, з розумінням ставляться до людей, викликають довіру, симпатію, є харизматичними особистостями.

Динамічні якості лідера проявляються у його постійному оновленні знань, поглядів, ідей, інструментів щодо досягнення нововведень, ініціативності, прагнення до постійного самонавчання на

передовому досвіді інших. Сила й упевненість представляють особисту силу лідера: у процесі набуття досвіду майбутній фахівець має виробити в собі такі якості, як сміливість, вміння впливати на інших. За словами Л. Скібіцької, “фактор особистісної сили тісно пов'язаний і з фактором любові до людей і турботи про них. Сильні люди часто виступають на захист групових і командних інтересів” [12, с. 66].

Розвиток лідерства у психологів у закладі вищої освіти відбувається у три етапи:

1. Поетапне орієнтування особистості на лідерські компетенції.
2. Залучення студентів до лідерських дій у штучно створених ситуаціях.
3. Використання лідерського досвіду студентів [22].

На глибоке переконання дослідників, “переваги формування лідерських якостей у рамках закладу вищої освіти зумовлені тим, що майбутній фахівець може бути підготовленим до своєї професійної діяльності ще до її початку, що вплине на результативність діяльності, готовність майбутнього фахівця брати відповідальність за свою роботу” [19].

Отже, підсумовуючи викладене вище, спробуємо зробити попередні висновки щодо визначення переліку загальних лідерських якостей, притаманних майбутнім психологам у проаналізованих нами напрацюваннях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Ними є відповідальність, ініціативність, активність, комунікативність, сміливість, розумний ризик, розвинений інтелект,

прагнення до постійного навчання та самовдосконалення, адаптація до змін, чесність, впевненість у собі, оптимізм та надійність. Проте, вважаємо, що це не є повний перелік лідерських якостей майбутніх психологів-лідерів, і дослідження нами в цьому напрямку триває.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проведеного нами аналізу зарубіжних та вітчизняних джерел з лідерства, можемо зробити такі висновки: по-перше, питання лідерства, формування лідерських якостей у майбутніх фахівців, психологів зокрема, завжди привертала увагу науковців і викликали наукові дискусії; по-друге, перед вищою школою стоїть важливе завдання – розвинути лідерський потенціал, допомогти сформувати лідерські якості для подальшої успішної професійної діяльності й успіху в усіх сферах впродовж життя; по-третє, формуванню лідерських якостей майбутніх фахівців сприятиме цілеспрямована робота педагогів-лідерів, які від курсу до курсу, поступово, поетапно орієнтуючи здобувачів освіти на лідерські компетенції, залучаючи їх до лідерських дій у штучно створених ситуаціях, створюють педагогічні умови щодо використання лідерського досвіду.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження структури лідерських якостей фахівця по завершенню дослідження, зокрема майбутніх психологів та формування комплексу методів щодо формування і вдосконалення в межах закладу вищої освіти.

Список літератури:

1. Алфімов Д. Зміст феномену “лідерські якості особистості” / Д. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. класич. приват. ун-т. – за ред. Сущенко Т. – Запоріжжя. – 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44 – 51

2. Здоровець Т. Професійна компетентність майбутніх практичних психологів у контексті екологічної психології / Т. Здоровець // Актуальні проблеми психології. – 2009. – Т. 7. – Вип. 20. – С. 154 – 158

3. Кокун О. Обґрунтування психологічної структури лідерських якостей майбутнього офіцера / О. Кокун // Вісник Національного університету

- оборони України. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 170 – 174
4. Зарічанський О., Голуб О. Психологічні аспекти формування лідерських якостей у професійній підготовці майбутніх офіцерів-лідерів / О. Зарічанський, О. Голуб // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2021. – № 3 (47). – С. 19 – 22. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.47.19-22>
5. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх психологів // Монографія. – за ред. Лозової О. – Вінниця: “Віндрук”. – 2014. – С. 125 – 133
6. Маковський О. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів / О. Маковський // Автореф. Дис. канд. пед. наук: 20.02.02. – Хмельницький: Національна академія Прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького. – 2002. – С. 18
7. Мараховська Н. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу / Н. Мараховська // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків: ХНПУ ім. Г. Сковороди. – 2009. – С. 22
8. Романовський О., Михайличенко В., Грень Л. Педагогіка лідерства / О. Романовський, В. Михайличенко, Л. Грень. – Монографія. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2023. – С. 432
9. Приходько Ю. Особистісні якості психолога як чинник його професійності / Ю. Приходько // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”. – 2017. – Вип. 10. – С. 122 – 125
10. Пророк М. Лідерські якості як важливий фактор успішності професійної діяльності фахівців соціономічних професій / М. Пророк // Психологічний часопис. – 2015. – № 1 (1). – С. 79 – 85. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2015_1_13
11. Сергеева Л., Кондратьєва В., Хромей М. Лідерство / Л. Сергеева, В. Кондратьєва, М. Хромей // Навчальний посібник. – за ред. Сергеевої Л. – Івано – Франківськ: “Лілея НВ”. – 2015. – С. 296
12. Скібіцька Л. Лідерство та стиль роботи менеджера / Л. Скібіцька // Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури. – 2009. – С. 192
13. Сучасні тенденції у галузі освіти. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/news/91458/>
14. Тесленко М., Кашперський В. Особливості лідерських якостей студентів-психологів із різною самооцінкою // Психологія і особистість / М. Тесленко, В. Кашперський // Науковий журнал. Інститут психології імені Г. Костюка НАПН України; ПНПУ ім. В. Короленка. – Київ; Полтава: ПНПУ імені В. Короленка. – 2022. – Вип. 1 (21). – С. 131 – 142
15. Тітова Г. Феномен лідерства і лідерські якості в навчальному колективі / Тітова Г. // Наука і освіта. – 2008. – № 1 – 2. – С. 105 – 107
16. Хупавцева Н., Максимчук В. Формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів / Н. Хупавцева, В. Максимчук. – Психологія: реальність і перспективи. – 2018. – Вип. 10. – С. 158 – 164. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2018_10_27
17. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи / В. Ягоднікова // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля. – 2006. – С. 21
18. Astin, A. (1977), “Four Critical Years”, Effects of College on Beliefs, Attitudes, and Knowledge, San Francisco: Jossey-Bass, p. 312s
19. Cherkashyn, A., Hren, L., Asieieva, I., Kurbanova, N., Kurbanova, M. (2023), “The role of leadership qualities in the

formation of professional competence and the image of future specialists”, *Youth Voice Journal*, is. 3, pp. 42 – 54

20. Goleman, D. (2011), “The Power of Emotional Intelligence”, *Leadership*, p. 117

21. Frederick, C., Wisdom, J., Stacia, R., Brummel, B. (2022), “A New Era for Psychologist – Leaders: Introduction to the Society of Psychologists in Leadership and the Psychology of Leaders and Leadership” – [electronic resource], *Psychology of Leaders and Leadership*, № 25(1), available at: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/mgr0000126>

22. Kalnytska, K. (2009), “Role differentiation of leadership: the essence, additional study approaches and cross-cultural differences”, *Herald of T. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University, Psychological sciences*, № 7, 192 – 201

23. Hiebert, M., Klatt, B (2001), “The encyclopedia of leadership”, *A practical guide to popular leadership theories and techniques*; New York, p. 480

24. Meaney, K. (2015), “The impact of college leadership experiences on long term well-being” – [electronic resource], *Dissertations*, № 39, available at: <https://commons.lib.jmu.edu/diss201019/39>

25. Iannarino, A. (2018), “How to Lead”, *The Leadership*, p. 50

26. Pyle, K., (2013), “Changes in leadership self-efficacy, leader identity, capacity for socially responsible leadership, and curiosity due to a structured leader development program” - [electronic resource], *Dissertations*, available at: <https://commons.lib.jmu.edu/diss201019/93>

27. Smalley, S., Retallick, M., Metzger, D., Grieman, B. (2016), “Analysis of leadership perceptions, skills and traits as perceived by agribusiness and industry professionals”, *НАСТА Journal*, no. 60

28. Stark, P. (2010), “How to build organizations where employees love to come to work”, *The only leadership book you'll ever need*, ed. by Barron P. and Flaherty J, p. 222

29. Stogdill, R. (1974), “A survey of theory and research”, *Handbook of Leadership*, New York: Free Press, p. 613

30. Strelnikov, V., [et al.] (2021) “Leadership and social work in the environmental management system” – [electronic resource], *Ukrainian Journal of Ecology*, no. 11 (2), pp. 349 – 351, available at: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16825>

31. Tanaka-Ellis, N., Sekiguchi, S. (2019), “Not a language course”, *Teaching global leadership skills through a foreign language in a flipped, blended, and ubiquitous learning environment*, pp. 350 – 355

32. Tomlinson, H. (2004), “Educational”, *Leadership*, London, p. 226 p

33. Warren, L. (2021), “The Importance of Teacher Leadership Skills in the Classroom”, *Education Journal*, no. 12, pp. 8 – 15

34. Wren, J. (1994), “The art of the possible *The Journal of Leadership Studies*”, *Teaching leadership*, no. 1(2), pp. 71 – 93

References

1. Alfimov, D. (2010), “The content of the phenomenon of “leadership qualities of a personality”, *Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary Schools: a collection of scientific papers of the Classical Private University*, ed. by Sushchenko T., Zaporizhzhya, is. 11 (64), pp. 44 – 51

2. Zdorovets, T. (2009), “Professional competence of future practical psychologists in the context of environmental psychology”, *Current issues of psychology*, vol. 7, is. 20, pp. 154 – 158

3. Kokun, O. (2012), “Substantiation of the psychological structure of leadership qualities of a future officer”, *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, is. 4 (29), pp. 170 – 174

4. Zarichanskyi, O., Holub, O. (2021), “Psychological Aspects of Leadership Development in the Professional Training of Future Leadership Officers” – [electronic resource], *Bulletin of T. Shevchenko National University of Kyiv. Military specialised sciences*, no. 3 (47), pp. 19 – 22, available at: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.47.19-22>

5. Competence-based approach in the training of future psychologists (2014), Monograph, ed. by. Lozova O., Vinnytsia: "Vindruk", pp. 125 – 133
6. Makovsky, O. (2002), "Developing leadership skills of future officers", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 20.02.02., Khmelnytskyi: B. Khmelnytskyi National Academy of Border Troops of Ukraine, p. 18
7. Marakhovska, N. (2009), "Pedagogical Conditions of Formation of Future Teachers' Leadership Qualities in the Process of Teaching Humanities Disciplines", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv National Pedagogical University G. Skovoroda, p. 22
8. Romanovsky, O., Mikhailichenko, V., Gren, L. (2023), "Leadership pedagogy", Monograph, Kharkiv: NTU "KHPI", p. 432
9. Prykhodko Y. (2017), "Personal qualities of a psychologist as a factor of his/her professionalism", Humanitarian Corpus: a collection of scientific articles on topical issues of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history, Vinnytsia: "Nilan Ltd", is. 10, pp. 122 – 125
10. Prophet, M. (2015), "Leadership skills as an important factor in the success of professional activity of specialists in socio-economic professions" – [electronic resource], Psychological journal, no. 1 (1), pp. 79 – 85, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2015_1_13
11. Sergeyeva, L., Kondratieva, V., Khromey, M. (2015), "Leadership", Study guide, ed. by Sergeyeva L., Ivano-Frankivsk: Lileia NV, p. 296
12. Skibitska, L. (2009), "Leadership and work style of the manager", Study guide, K.: Centre for Educational Literature, p. 192
13. Current trends in education, [electronic resource], available at: <https://osvita.ua/news/91458/>
14. Teslenko, M., Kashpersky, V. (2022), "Features of leadership qualities of psychology students with different self-esteem", Psychology and personality, Scientific journal. H. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; V. Korolenko Poltava National Pedagogical University: V. Korolenko Poltava Polytechnic, is. 1 (21), p. 131 – 142
15. Titova, G. (2008), "The Phenomenon of Leadership and Leadership Qualities in the Learning Community", Science and education, no. 1 – 2, pp. 105 – 107
16. Khupavtseva, N., Maksymchuk, V. (2018), "Formation and development of leadership qualities of psychology students" – [electronic resource], Psychology: reality and prospects, is. 10, pp. 158 – 164, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2018_10_27
17. Yagodnikova, V. (2006), "Formation of leadership qualities of senior pupils in the personality-oriented educational process of secondary school", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07., Luhansk: V. Dahl Luhansk National University, p. 21
18. Astin, A. (1977), "Four Critical Years", Effects of College on Beliefs, Attitudes, and Knowledge, San Francisco: Jossey-Bass, p. 312s
19. Cherkashyn, A., Hren, L., Asieieva, I., Kurbanova, H., Kurbanova, M. (2023), "The role of leadership qualities in the formation of professional competence and the image of future specialists", Youth Voice Journal, is. 3, pp. 42 – 54
20. Goleman, D. (2011), "The Power of Emotional Intelligence", Leadership, p. 117
21. Frederick, C., Wisdom, J., Stacia, R., Brummel, B. (2022), "A New Era for Psychologist – Leaders: Introduction to the Society of Psychologists in Leadership and the Psychology of Leaders and Leadership" – [electronic resource], Psychology of Leaders and Leadership, № 25(1), available at: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/mgr0000126>
22. Kalnytska, K. (2009), "Role differentiation of leadership: the essence, additional study approaches and cross-cultural differences", Herald of T. Shevchenko

Chernihiv State Pedagogical University, Psychological sciences, № 7, 192 – 201

23. Hiebert, M, Klatt, B (2001), “The encyclopedia of leadership”, A practical guide to popular leadership theories and techniques; New York, p. 480

24. Meaney, K, (2015), “The impact of college leadership experiences on long term well-being” – [electronic resource], Dissertations, № 39, available at: <https://commons.lib.jmu.edu/diss201019/39>

25. Iannarino, A. (2018), “How to Lead”, The Leadershi, p. 50

26. Pyle, K., (2013), “Changes in leadership self-efficacy, leader identity, capacity for socially responsible leadership, and curiosity due to a structured leader development program” - [electronic resource], Dissertations, available at: <https://commons.lib.jmu.edu/diss201019/93>

27. Smalley, S., Retallick, M., Metzger, D., Grieman, B. (2016), “Analysis of leadership perceptions, skills and traits as perceived by agribusiness and industry professionals”, NACTA Journal, no. 60

28. Stark, P. (2010), “How to build organizations where employees love to come

to work”, The only leadership book you’ll ever need, ed. by Barron P. and Flaherty J, p. 222

29. Stogdill, R. (1974), “A survey of theory and research”, Handbook of Leadership, New York: Free Press, p. 613

30. Strelnikov, V., [et al.] (2021) “Leadership and social work in the environmental management system” – [electronic resource], Ukrainian Journal of Ecology, no. 11 (2), pp. 349 – 351, available at: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16825>

31. Tanaka-Ellis, N., Sekiguchi, S. (2019), ”Not a language course”, Teaching global leadership skills through a foreign language in a flipped, blended, and ubiquitous learning environment, pp. 350 – 355

32. Tomlinson, H. (2004), “Educational”, Leadership, London, p. 226 p

33. Warren, L. (2021), “The Importance of Teacher Leadership Skills in the Classroom”, Education Journal, no. 12, pp. 8 – 15

34. Wren, J. (1994), “The art of the possible The Journal of Leadership Studies”, Teaching leadership, no. 1(2), pp. 71 – 93

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2024